

Onderzoek: Samen werken aan woordenschat

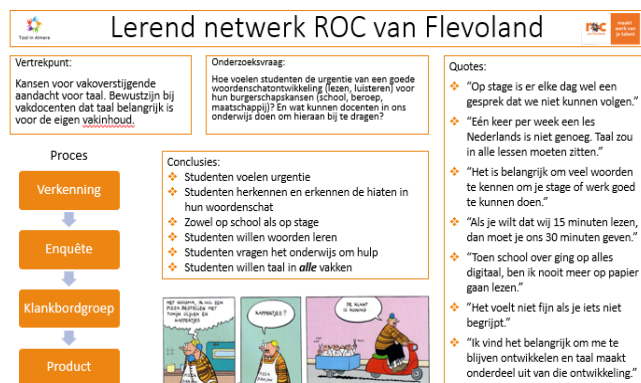
Als we kijken naar de taalontwikkeling en het taalvaardigheidsniveau van Nederlandse jongeren, dan is er sprake van een crisis. Dit blijkt uit PISA, het internationale onderzoek naar de leesvaardigheid van vijftienjarigen (Meelissen et al., 2023). Eén op de drie Nederlandse jongeren is nu 'onvoldoende geletterd' en heeft een leesniveau dat niet volstaat om als zelfstandig burger deel te nemen aan de maatschappij.

Flevoland heeft met 16,2 procent van de inwoners van 16 jaar en ouder het hoogste percentage laaggeletterden van Nederland (ROA, 2016). Daarnaast verlaat een deel van onze studenten het ROC van Flevoland laaggeletterd; zij scoren op minimaal één van de taalvaardigheden beneden taalniveau 2F. Het valt docenten in hun lessen op dat de woordenschat onder studenten laag is en regelmatig een belemmerende factor binnen het onderwijs. Onder de paraplu van de Stedelijke Taalaanpak Almere (STAA) heeft het lerend netwerk van het ROC van Flevoland onderzoek gedaan naar woordenschatonderwijs binnen de organisatie.

Studenten vragen het onderwijs om meer woorden en docenten vragen om meer gelegenheid tot samenwerking om dit voor elkaar te krijgen. Dit zijn na anderhalf jaar de belangrijkste conclusies. In onderstaande reflectie volgt een weergave van het uitgevoerde onderzoek en de belangrijkste aanbevelingen vanuit het netwerk, bestaande uit Ingrid Jansen, Michelle Kooring, Arjan Roos en Sietske Visser.

Vertrekpunt

Het lerend netwerk is vertrokken vanuit de opdracht te onderzoeken wat de kansen zijn voor vakoverstijgende aandacht voor taal en het creëren van bewustzijn bij (vak)docenten dat taal belangrijk is voor de vakinhoud van de opleiding en het beroep. In jaar 1 hebben de onderzoekers zich gericht op de studenten, zie afbeelding 1 voor de resultaten. In het afgelopen studiejaar stonden de docenten centraal.

Afbeelding 1: Resultaten studentenonderzoek

Onderzoeksofzet jaar 2

Het onderzoek bestaat dit studiejaar uit drie gestapelde stappen: literatuuronderzoek, interviews en een enquête. De volgende vraag stond hierbij centraal:

Hoofdvraag: *Hoe dragen (vak)docenten effectief bij aan een goede woordenschatontwikkeling bij studenten?*

Op basis van het literatuuronderzoek vormden de volgende **deelvragen** de basis voor de interviews:

- *In hoeverre zijn docenten op de hoogte van dat wat bijdraagt aan effectieve woordenschatontwikkeling?*
- *Welke kennis hebben docenten over de rol van DAT en CAT bij woordenschatontwikkeling?*
- *Hoe zien zij hun rol met betrekking tot woordenschatontwikkeling?*
- *Wat doen zij in hun lessen aan woordenschatontwikkeling?*

Om een evenredig beeld te krijgen, wilde het lerend netwerk per deelschool van elk team één vakdocent spreken. Hierdoor zouden alle opleidingsniveaus en beroepsrichtingen vertegenwoordigd zijn. Door uitval van de onderzoekscollega van MBO College Poort zijn er geen collega's uit Poort geïnterviewd. Om toch voldoende kwantitatieve data op te halen, is ervoor gekozen om het aantal 'gemiste' collega's over de andere colleges te verdelen. Dit heeft geresulteerd in gesprekken met zeven vakdocenten van MBO College Lelystad, zeven van Vakroute en zeven van Skills. Alle opleidingsniveaus zijn hiermee afgedekt. Ondanks kleine accentverschillen laten de colleges een uniform beeld zien.

Op basis van de interviewresultaten is er in de vorm van een enquête verder ingezoomd op de samenwerking tussen de vakdocenten en de docenten Nederlands met betrekking tot woordenschatonderwijs. De vragenlijst is gericht op het huidige samenwerkingsniveau, de knelpunten en mogelijke verbeterpunten om de samenwerking te optimaliseren. Alle vier de onderzoekers hebben de enquête binnen hun eigen deelschool digitaal uitgezet in één team. Op deze manier bleef het onderzoek en het verwerken van de resultaten behapbaar binnen de beschikbare tijd. Gezien het uniforme beeld uit de interviews denkt het lerend netwerk met deze relatief kleine uitrol toch een realistisch resultaat in handen te hebben. In totaal hebben 27 collega's van de opleidingsniveaus 2 tot en met 4 deelgenomen.

Resultaten

Literatuur

In diverse literatuur wordt gewezen op het belang van woordenschat in relatie tot taalvaardigheid. Zo stelt Bossers (2017): "Taal leer je voornamelijk om te communiceren, communicatie is het overbrengen van betekenis, en woorden zijn de primaire betekenisdragers van taal. Naarmate je woordenschat groter is, leer je bovendien makkelijker en sneller nieuwe woorden en andere onderdelen van de nieuwe taal, en profiteer je meer van het in het Nederlands gegeven onderwijs" (p.173). Ook Bolle & Van Meelis (2023) wijzen op het belang van voldoende woordenschat. "Bij de overdracht van vakkennis en bij het leren van een taal speelt woordenschat een belangrijke rol. In iedere les worden nieuwe woorden en begrippen geïntroduceerd. Woordkennis vormt de basis voor het begrip van teksten, toetsen en instructies" (p.70).

DAT en CAT

'Je geeft hem 's ochtends en 's avonds een pilletje' en 'Je haalt het velletje van de tomaat' versus 'Je draagt er zorg voor dat de patiënt tweemaal daags een gelijke dosering dragees krijgt' en 'Je plisseert de tomaat'. Vrijwel iedereen begrijpt de eerste twee zinnen. Voor zin 3 en 4 wordt dit lastiger, terwijl er inhoudelijk hetzelfde wordt gezegd. Hier hebben we te maken met wat ze in de taalwetenschap het verschil tussen dagelijkse algemene taalvaardigheid (DAT) en cognitief abstracte of academische taalvaardigheid (CAT) noemen. In het onderwijs en het werkveld wordt volop gebruik gemaakt van CAT, maar jongeren beheersen deze academische taal niet zomaar.

Van Koeven en Smits (2023) stellen het onderscheid tussen DAT en CAT als volgt: "Dagelijkse taal leren leerlingen door in dagelijkse interactie met anderen hoogfrequente woorden te gebruiken die je vanzelf tegenkomt in het dagelijkse leven (tafel, stoel of pen). Bij academische taal gaat het om laagfrequente woorden, begrippen en kernconcepten. Die leren leerlingen bijvoorbeeld in de aardrijkskunde- of geschiedenisles . . . of in beroepsgerichte vakken", (pp. 135-136).

DAT is contextgebonden, concreet en veelal mondeling. Het wordt overwegend gebruikt voor informeel taalgebruik over bekende, concrete onderwerpen die in de nabije omgeving en tijd plaatsvinden. CAT is gedecontextualiseerd en abstract. CAT kan zowel mondeling als schriftelijk zijn, maar heeft altijd een formeel of zakelijk karakter. CAT wordt gebruikt voor algemene ideeën of abstracte zaken, draait vaak om complexe inzichten en verbanden, is gedetailleerd/nauwkeurig en specifiek (Bolle & Van Meelis, 2023; De Bruijne, Hajer, Van Meelis & Middelweerd, 2023; Hajer & Meestringa, 2022).

Binnen CAT wordt onderscheid gemaakt tussen school- en vaktaalwoorden. Bij vaktaalwoorden gaat het om vaktermen en algemene beroepstaalwoorden. “Algemene beroepstaalwoorden zijn woorden die ook in algemeen taalgebruik voorkomen, maar in een specifieke beroepscontext een andere betekenis hebben, denk aan woorden als: ‘bevestigen’ (in de Bouw of bij Administratie), ‘ontwikkelen’ (bij Welzijn of op de Fotovakschool) en ‘steek’ (in de Zorg of bij Mode)” (Bolle & Smits, 2024). Bij schooltaalwoorden moet men denken aan instructiewoorden zoals ‘formuleren’ en ‘samenvatten’ en aan functiewoorden, zoals voegwoorden, verwijswaarden en signaalwoorden. Deze laatste zijn nodig om zins- en tekstverbanden te begrijpen (Bolle & Van Meelis, 2023; Bolle & Smits, 2024).

Nieuwe taal

Binnen onze colleges wordt al snel aan NT2-studenten gedacht wanneer het over woordenschat en hieraan gerelateerde taalproblemen gaat. En het klopt dat er grote verschillen zijn in de woordenschatomvang van NT1-sprekers en NT2-sprekers. Nederlandse eerstejaars studenten hebben een geschatte receptieve woordenschatomvang van 25.000 tot 60.000 woorden en deelnemers aan het Staatsexamen NT2-II (B2) hebben een geschatte omvang van 11.000 woorden (Bossers, 2017, p. 176). Uit onderzoek blijkt echter dat school- en vaktaal voor veel leerlingen, NT1 en NT2, een nieuwe taal is (Hajer & Meestringa, 2022). Het eigen maken van die nieuwe school- en vaktaal heeft tijd nodig. Delarue (2018) stelt dat het verwerven van schooltaal niet alleen een kwestie van nieuwe woorden leren is, maar dat er ook een volledig nieuw begrippenarsenaal moet worden verworven en dat dit wel vijf tot acht jaar kan duren.

Aanpak

Meerdere collega's hebben de afgelopen jaren aangegeven geschrokken te zijn wanneer zij studenten de opdracht gaven alle moeilijke woorden in een tekst te onderstrepen; een groot aantal studenten bleek veel woorden niet te kennen. Dat terwijl we weten dat een lezer ongeveer 90% van de woorden moet kennen om een tekst globaal te begrijpen (Bossers, 2017). Uit meerdere onderzoeken blijkt dat er al begripsverschillen kunnen ontstaan wanneer 2 tot 5% van de woordbetekenissen voor een lezer onbekend is (Clemens et al., 2016).

Docenten, ook binnen onze colleges, hebben soms de neiging het taalgebruik in hun lessen dan maar te versimpelen, leesopdrachten te beperken en minder eisen aan de taalproductie van leerlingen te stellen. Dit alles om leerlingen te helpen. Op de langere termijn vergroot dit echter de problemen. Er is namelijk een rijke taalomgeving nodig om tot woordenschatontwikkeling te komen (De Bruijne, Hajer, Van Meelis & Middelweerd, 2023; Hajer & Meestringa, 2022; Van Koeven & Smits, 2023). In een rijke taalomgeving wordt weliswaar aangehaakt bij het niveau van de student, maar wordt deze ook uitgedaagd om zijn taalvaardigheid te vergroten door een divers taalaanbod (mondeling en schriftelijk) waarbij gebruik wordt gemaakt van diverse woorden (DAT – CAT), zinsstructuren en taalregisters (bijvoorbeeld informeel – formeel). Daarnaast is het belangrijk dat er sprake is van interactie, context en taalsteun (bijvoorbeeld in de vorm van scaffolding of feedback).

Woordenschatverwerving kan incidenteel en intentioneel verlopen. Bij de incidentele methode wordt ervan uitgegaan dat woorden worden verworven als bijproduct van met name lees- en luisteractiviteiten. Bij de intentionele methode is er sprake van het doelbewust leren van geselecteerde woorden.

In principe verloopt de meeste woordenschatverwerving incidenteel, maar Bossers (2017) stelt dat deze methode voor NT2-studenten te beperkt is; studenten zouden simpelweg te veel nieuwe woorden moeten leren om enkel incidenteel te verwerven. Hij pleit dan ook voor een combinatie van incidentele en intentionele verwerving. De optimale vorm van intentionele verwerving volgens Bossers bestaat uit semantiseren (uitleg/verduidelijking van de betekenis van een woord), consolideren (inprenten door herhaling en oefening) en controleren (kent de leerling het woord nu ook echt) (pp. 189-190).

Bolle en Van Meelis (2023) schetsen in hun boek 'Taalbewust beroepsonderwijs: Vijf vuistregels voor effectieve didactiek' een stappenplan voor woordenschatverwerving voor alle leerlingen. Aan dit stappenplan gaan een aantal uitgangspunten vooraf: Eenmalig een definitie van een woord geven, losse woorden aanbieden of rijtjes leren, heeft weinig effect. Woorden worden beter onthouden wanneer leerlingen hier een concrete context zoals een beroepssituatie of -taal bij hebben en wanneer de woorden in clusters worden aangeboden. Ook interactie over (de betekenis van) woorden, oftewel betekenisonderhandeling, zorgt ervoor dat deze beter in het geheugen worden opgeslagen. Tot slot dienen woorden meerdere keren en op diverse wijzen herhaald te worden, willen ze tot de woordenschat van een leerling gaan behoren.

Stappenplan

- 1 selectie van de kern- of doelwoorden
- 2 bespreking van de betekenis van woorden in een specifieke situatie of context
- 3 registratie van de behandelde woorden
- 4 oefening, herhaling en actief gebruik van de woorden
- 5 controle van begrip van de woorden

(Bolle & Van Meelis, 2023, p.72)

De laatste paar jaar ontwikkelt zich echter een nieuwe kijk op het aanbieden van woordenschatonderwijs. "Men gaat er in het onderwijs onterecht vanuit dat woordenschatontwikkeling een bewust proces is. Je leert een woorddefinitie uit je hoofd en je kent het woord. Het is onjuist om leerlingen zelf verantwoordelijk te maken voor de groei van hun woordenschat. Het zijn ook niet de leraren die door expliciet woordenschatonderwijs de woordenschat van hun leerlingen vergroten" (Van Koeven & Smits, 2023, p. 138-139). Het antwoord op de vraag hoe de woordenschat van leerlingen dan wel te vergroten, is volgens Van Koeven en Smits (2023) het aanbieden van rijke taal.

Rijke taal laat zich niet makkelijk omschrijven. Bij geschreven teksten is er in elk geval sprake van een doorlopende tekst met verhaalstructuur, een gevarieerde woordenschat met laagfrequente woorden en zinnen met verbindingswoorden die in lengte verschillen. Eventuele illustraties worden gebruikt om het tekstbegrip te ondersteunen (Van Koeven & Smits, 2023, p. 153). Een ander belangrijk kenmerk van rijke taal is dat het contextrijk is. "Achtergrondkennis (al dan niet in de eigen taal), rijke contexten en rijke combinaties van woorden (in zinnen en alinea's) bepalen het begrip van woorden en daarmee ook de groei van woordenschat en kennis" (p.143).

Het lijkt erop dat de diverse insteken met betrekking tot woordenschatonderwijs één ding gemeen hebben: zonder context blijven woorden niet 'plakken' (Bolle & Van Meelis, 2023; Bossers, 2017; Van Koeven & Smits, 2023). Taalbewust beroepsonderwijs (tbo) helpt hierbij. Tbo gaat ervan uit dat niet alleen de docenten Nederlands, maar dat alle docenten betrokken zijn bij de taalverwerving door studenten. Bolle & Smits (2024) stellen dat juist beroepsdocenten en -lessen nodig zijn bij het creëren

van context. De beroepsdocent kan woorden contextrijk in een praktijkgerichte omgeving aanbieden die aansluit bij de expertise die voor het desbetreffende vakgebied nodig is. Praktijklokalen en materialen uit de praktijk helpen hierbij. De drie pijlers van tbo zijn context scheppen, interactie stimuleren en het bieden van taalsteun (De Bruijne, Hajer, Van Meelis & Middelweerd, 2023; Hajer & Meestringa, 2022).

Interviews

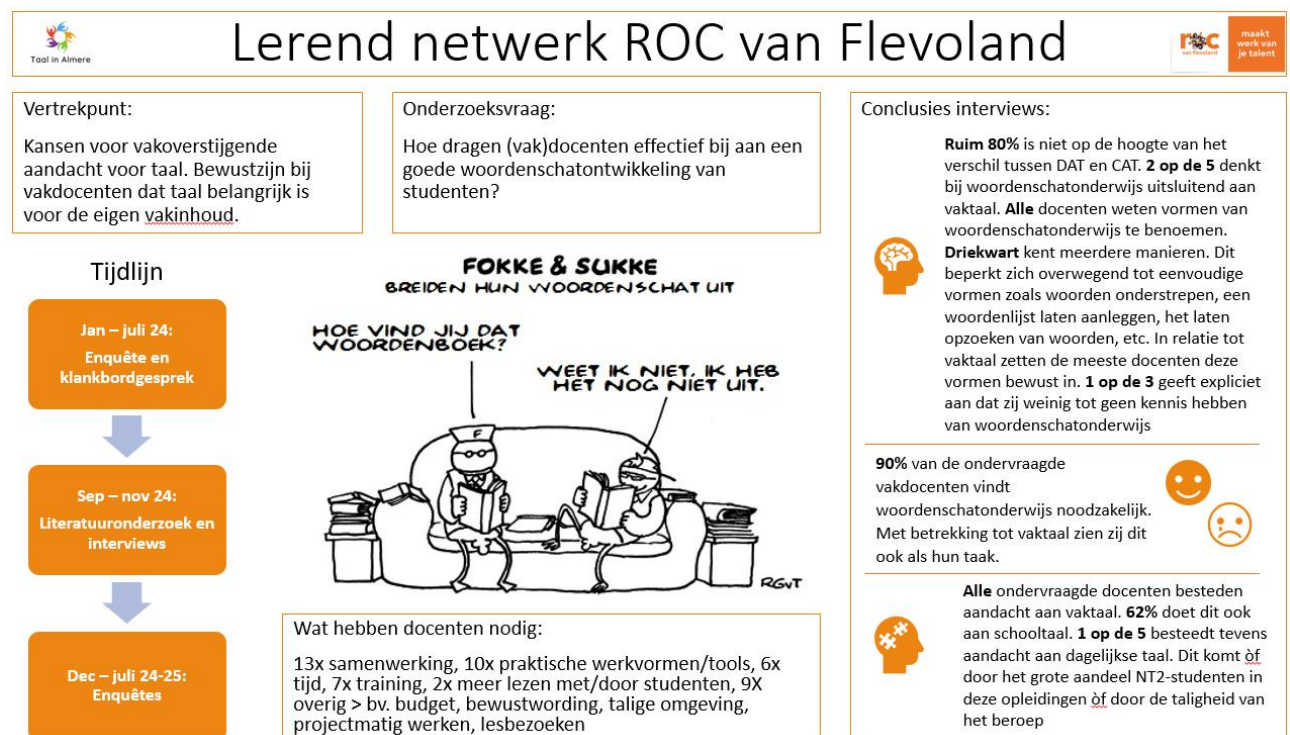
Hoewel 90% van de docenten het belang van woordenschatonderwijs inziet en zich hier verantwoordelijk voor voelt (95%), blijft de kennis over effectieve woordenschatontwikkeling beperkt. Het bewust werken aan de transfer van DAT naar CAT gebeurt mondjesmaat. Op dit moment richt het geboden onderwijs zich hoofdzakelijk op vaktaal en deels op schooltaal. Dit gebeurt veelal door het bieden van woordenlijsten, woorden uitleggen of laten opzoeken. Het doorlopen van de stappen semantiseren, consolideren en controleren of het stappenplan dat Bolle en Van Meelis in hun boek 'Taalbewust beroepsonderwijs: Vijf vuistregels voor effectieve didactiek' (2023) aandragen, wordt hierbij in de meeste gevallen niet (bewust) ingezet. Docenten geven zelf aan dat zij om effectief woordenschatonderwijs te bieden afstemming en samenwerking met de docenten Nederlands en het team nodig hebben en dat zij handvatten in de vorm van praktische tools, werkvormen en training willen hebben (zie afbeelding 2: 'Wat heb je nodig om binnen je les actief te werken aan woordenschatontwikkeling te werken?').

Wat heb je nodig?

- 62% samenwerking
- 48% werkvormen/praktische tools
- 33% training
- 29% tijd
- 10% meer (vrij) lezen met en door studenten
- 43% overig (budget, bewustwording, talige omgeving, gesprekken over dit thema, kaders en richtlijnen bij het nakijken, projectmatig werken met link tussen generiek en beroep, lesbezoeken met feedback)

Afbeelding 2: 'Wat heb je nodig om binnen je les actief te werken aan woordenschatontwikkeling te werken?'

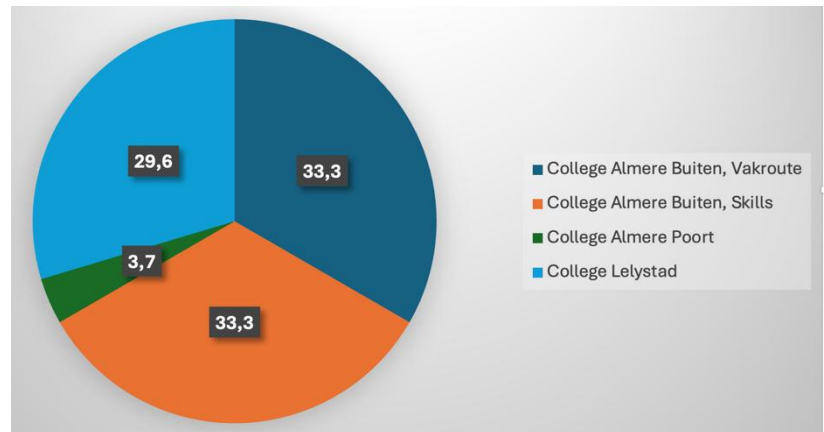
De interviewresultaten zijn in onderstaande poster (afbeelding 3) samengebracht.

Afbeelding 3: Resultaten docentenonderzoek

Enquête

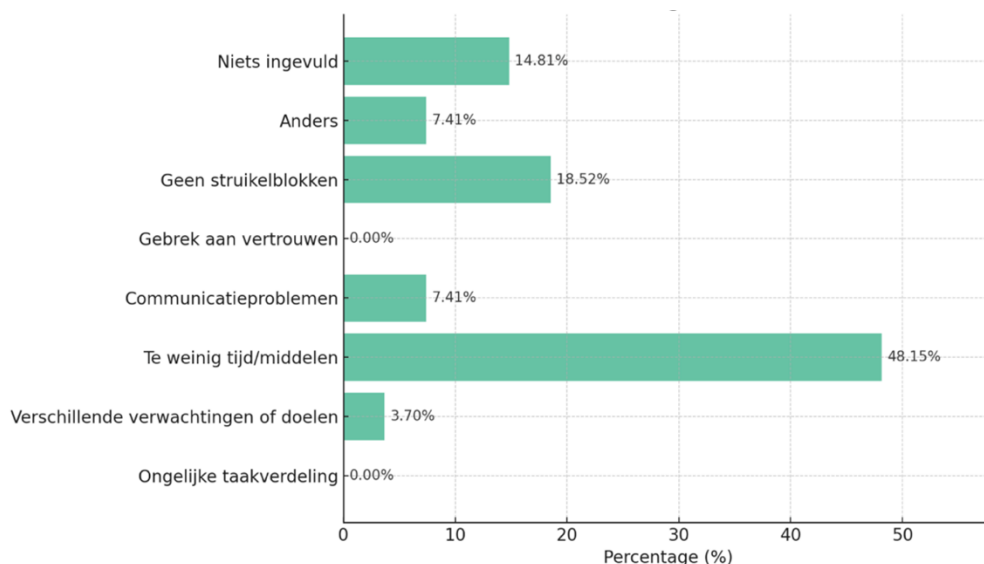
27 collega's hebben de enquête ingevuld, zie afbeelding 4 voor een verdeling per deelschool. Het betreft een mix van docenten generiek en vakdocenten uit de niveaus 2 tot en met 4. Een derde geeft aan dat taal onderdeel uitmaakt van het teamjaarplan, 21 procent geeft aan dat dit niet het geval is en ruim 4 op de 10 geeft aan dit niet te weten.

Afbeelding 4: Percentage respondenten per deelschool, n=27

Uit de eerder afgenomen interviews blijkt dat 90% van de ondervraagde vakdocenten woordenschatonderwijs belangrijk vindt. Het merendeel van hen heeft behoefte aan samenwerking met de docent Nederlands om tot goed woordenschatonderwijs te komen. Uit de enquête blijkt echter dat meer dan de helft van de respondenten zelden tot nooit samenwerking op dit vlak heeft ervaren. Slechts 7,4 procent geeft aan regelmatig samen te werken als het over woordenschatonderwijs gaat.

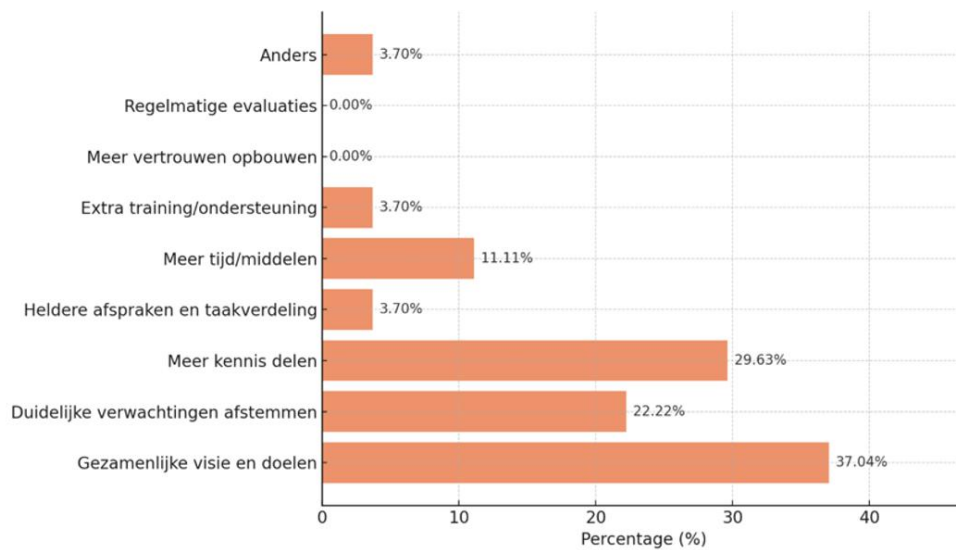
Hoewel 9 op de 10 respondenten aangeeft dat het juist de docent Nederlands is die het meeste zicht heeft op de woordenschatontwikkeling van studenten worden er de nodige struikelblokken ervaren om tot samenwerking te komen. Het gebrek aan tijd en/of middelen wordt als voornaamste uitdaging genoemd (zie afbeelding 5 Struikelblokken in samenwerking m.b.t. woordenschatonderwijs).

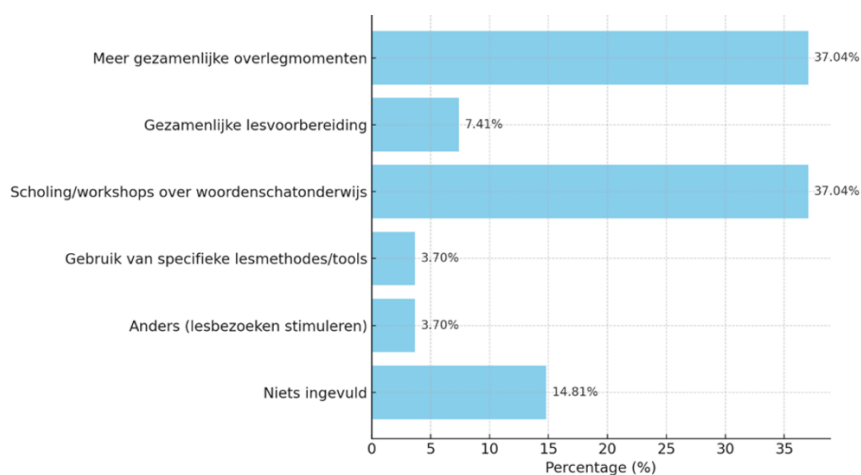
Afbeelding 5: Struikelblokken in samenwerking m.b.t. woordenschatonderwijs

Collega's zien echter wel de voordelen van samenwerking in; zo geeft ruim veertig procent aan dat er meer samenhang in het leerproces komt als woordenschat zowel in taal- als in vaklessen wordt geïntegreerd, is een kwart van mening dat het studenten helpt om vaktermen beter te begrijpen en toe te passen en denkt 1 op de 5 dat het de motivatie van studenten verhoogt doordat zij het nut van taalvaardigheid in hun vakgebied zien.

Tijd voor overleg, scholing, kennisdeling en een gezamenlijke visie en doelen worden als voornaamste ingrediënten gezien voor een succesvolle samenwerking (zie afbeeldingen 6 en 7).

Afbeelding 6: Wat is nodig voor een ideale samenwerking rond woordenschatonderwijs?

Afbeelding 7: Welke ondersteuning zou volgens jou de samenwerking verbeteren?

Taalbewust beroepsonderwijs (tbo) en/of projectonderwijs zijn onderwijsvormen die samenwerking tussen docenten stimuleren en/of noodzakelijk maken. Om die reden is in de enquête dan ook gevraagd in hoeverre tbo en/of projectonderwijs onderdeel uitmaken van de onderwijspraktijk van docenten. Ruim zeventig procent van de respondenten geeft aan dat tbo slechts incidenteel tot niet of nauwelijks wordt toegepast binnen hun onderwijspraktijk. Voor projectonderwijs ligt dit op bijna 67 procent.

Conclusie en aanbevelingen

De resultaten van de verschillende onderzoeksvormen zijn eenduidig: er is verbetering noodzakelijk in de samenwerking tussen vakdocenten en de docenten Nederlands om het woordenschatonderwijs binnen het ROC van Flevoland te verbeteren. Volgens de deelnemende docenten wordt er nu weinig samengewerkt waarbij de belangrijkste drempels het gebrek aan tijd, middelen, duidelijke afstemming en praktische ondersteuning door scholing zijn.

Aanbevolen wordt om een gezamenlijke visie en doelen vast te stellen en deze op te nemen in de teamjaarplannen, bespreek het taalbeleid expliciet en terugkerend in teamvergaderingen, stel meer tijd en middelen voor samenwerking beschikbaar, organiseer structureel en meer gezamenlijke overlegmomenten en scholing over woordenschatonderwijs binnen de teams en vakgroepen. Identificeer per team de knelpunten in de samenwerking en stel samen concrete verbeteracties op. Werk aan een integrale aanpak waarbij alle docenten woordenschatontwikkeling in hun lessen meenemen. Introduceer hierbij gezamenlijke opdrachten waarbij taal- en vakdocenten samenwerken. Woordenschatonderwijs is hierbij een (eerste) stap richting (meer) taalbewust beroepsonderwijs. Meer geïntegreerd en effectief taal- en vakonderwijs, komt uiteindelijk ten goede aan de taalvaardigheid van de studenten en wellicht nog belangrijker, voldoet aan de vraag van de studenten: “Taal zou in alle lessen moeten zitten” (Klankbordgesprek studenten, mei 2024).

Bronnen

- Bolle, T. & Smits, T. (2024). *Aandacht voor de woordenschatontwikkeling van NT2-studenten in het mbo*. Onderwijskennis.nl (NRO). Geraadpleegd op 4 november 2024, van <https://www.onderwijskennis.nl/node/5310>
- Bolle, T., & Van Meelis, I. (2023). *Taalbewust beroepsonderwijs: Vijf vuistregels voor effectieve didactiek*. (2^e herziene druk) Uitgeverij Coutinho.
- Bossers, B., Kuiken, F. & Vermeer, A. (2017). *Handboek Nederlands als tweede taal in het volwassenenonderwijs*. (2^e herziene druk) Uitgeverij Coutinho.
- Clemens, N.H., Simmons, D., Simmons, L.E., Wang, H & Kwok, O. (2016). *The prevalence of reading fluency and vocabulary difficulties among adolescents struggling with reading comprehension*. Journal of Psychoeducational Assessment, jaargang 35, blz 785-798. <https://doi-org.hr.idm.oclc.org/10.1177/0734282916662120>
- De Bruijne, M., Hajer, M., Van Meelis, I., & Middelweerd, A. (2023). *Hoe geef je vorm aan effectief taalgericht vakonderwijs?* Onderwijskennis.nl (NRO) Geraadpleegd op 4 november 2024, van <https://www.onderwijskennis.nl/node/4201>
- Delarue, S. (2018). *10 cruciale inzichten over meertaligheid en taalverwerving*. Geraadpleegd op 4 november 2024, van [10 cruciale inzichten over meertaligheid en taalverwerving – Steven Delarue](#)
- Hajer, M. & Meestringa, T. (2022). *Handboek taalgericht vakonderwijs*. (4^e herziene druk) Uitgeverij Coutinho.
- Meelissen, M. R. M., Maassen, N. A. M., Gubbels, J., van Langen, A. M. L., Valk, J., Dood, C., Derks, I., In 't Zandt, M., & Wolbers, M. (2023). *Resultaten PISA-2022 in vogelvlucht*. Universiteit Twente – 2023 <https://doi.org/10.3990/1.9789036559461>
- Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt/ROA (2016). *Regionale spreiding van geletterdheid in Nederland*. Stichting Lezen & Schrijven. Geraadpleegd op 6 december 2024, van [Regionale spreiding van geletterdheid in NL.pdf](#)
- Van Koeven, E. & Smits, A. (2023) *Rijke taal (v)mbo: Taaldidactiek voor het (voorbereidend) middelbaar beroepsonderwijs*. Boom.